

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

У статті розглядаються різні аспекти складових поняття "здоров'я" та "соціальне здоров'я". Визначено, що здоров'я людини – це насамперед соціальна категорія, зумовлена характером суспільних відносин. З'ясовано, що соціальна складова здоров'я людини є соціальною гармонією людини, доброзичливими стосунками з іншими людьми, природою і самим собою. Доведено, що "соціальне здоров'я" – найбільша соціальна цінність.

Ключові слова: здоров'я, соціальне здоров'я, суспільне здоров'я, особистість, соціальні дії.

Постановка проблеми. Проблема соціального здоров'я є однією з найактуальніших проблем в Україні. Сучасні дослідники вважають, що здоров'я нині стає неминучою загальнолюдською цінністю і поступово перетворюється на значущий показник. Зазначимо, що здоров'я – це не наявність хвороб, а фізична, соціальна і психологічна гармонія людини, доброзичливі стосунки з іншими людьми, природою і самим собою.

Будучи досить розробленим у якості медичної наукової категорії, воно залишається малодослідженим як соціальний феномен, хоча ясно, що зрозуміти і визначити здоров'я неможливо у відриві різних сфер проявів життєдіяльності людини.

Важливою проблемою, яку мають вирішувати нині соціальні педагоги, є зростання асоціальної спрямованості поведінки молодого покоління, підвищення рівня девіантної поведінки. Найбільше занепокоєння викликає їх емоційна неврівноваженість, агресивність, байдужість, жорстоке ставлення один до одного та до оточуючого світу в цілому. Тому актуальність з'ясування та розуміння сутності поняття "соціальне здоров'я" стає нині таким важливим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам сутності поняття здоров'я, соціальне здоров'я та формування здорового способу життя приділяли увагу дослідники різних наук – педагоги, соціальної педагогіки, медицини, психології: Г. Абрамова, О. Вакуленко, О. Дубогай, С. Лапаєнко, В. Оржеховська, С. Свириденко, Л. Сущенко, І. Васильєва, Т. Башкирева, Т. Большова, Л. Горяна, С. Кириленко, В. Колесов, Л. Колпін, А. Мишина, В. Мягих, Г. Нікіфоров, Е. Приступа, Т. Сергеев та інші. Проблематику соціального здоров'я розглянуто в роботах В. Ананьєва, Г. Абрамової, А. Бобро, С. Нікіфорова.

Мета статті полягає в аналізі та уточненні основних складових поняття "соціальне здоров'я".

Результати теоретичного дослідження. Соціальне здоров'я знаходить віддзеркалення в наступних характеристиках: адекватне сприйняття соціальної дійсності; інтерес до навколишнього світу; адаптація (рівновага) до фізичного і суспільного середовища; спрямованість на суспільно корисну справу; культура споживання; альтруїзм; емпатія; відповідальність перед іншими; безкорисливість; демократизм в поведінці [18, с. 60].

Вже усередині відомих критеріїв психічного і соціального здоров'я помітна смислова близькість деяких з них, їх певна синонімія. З цього можна зробити принаймні один вивід: подальший напрям роботи по вивченню і систематизації критеріїв здоров'я повинен передбачати і певні зусилля по їх можливій внутрішній інтеграції – виділенню критеріїв все більш високому ступеню спільності. Звести всю справу в оцінці як психічного, так і соціального здоров'я до якогось одного, універсального критерію представляється маловірогідним [18, с. 60].

Нині більшість дослідників наголошує на важливості соціальної складової здоров'я.

Проаналізуємо загальне розуміння поняття "здоров'я" з метою визначення соціального аспекту. Англійське слово "здоров'я" (*health*) походить від англосаксонського слова "*hal*" – цілий. Грецький термін *hugies* – означає здоров'я, розумність і цільність. Тому здоров'я не зводиться лише до фізичного стану, а передбачає психоемоційну врівноваженість, духовне та соціальне здоров'я [7, с. 19]. Цицерон охарактеризував здоров'я як правильне співвідношення різних духовних станів. Він підкреслював соціальну цінність здоров'я: "іжа і догляд за тілом повинні бути спрямовані на збереження здоров'я і сил, а не насолоди. І якщо ми, крім того, захочемо з'ясувати, в чому полягає перевага і гідність людської природи, то зрозуміємо, як ганебно впасти в розпусту й жити розкішно і як прекрасно в моральному відношенні жити дбайливо, стримано і тверезо" [20, с. 48].

Формування концепції суспільного здоров'я розпочалося в епоху Великої Французької революції, коли основою поглядів прогресивних діячів XVIII ст. на суспільний устрій стало розуміння фізичного, духовного і соціального суспільного здоров'я як основи, фундаменту, без якого вони не уявляють створення нового соціального організму [7, с. 20; 9].

Розуміння здоров'я як стану рівноваги, балансу між адаптаційними можливостями (потенціал здоров'я) людини й умовами середовища запропоноване академіком В. Петленком. Він визначає, що в соціальному розумінні здоров'я – це процес збереження і розвитку психічних, біологічних, фізіологічних функцій людини, її оптимальної працездатності й соціальної активності за максимального збереження тривалості активної життєдіяльності [7, с. 19; 17]. Зазначимо, що, цьому визначенні підкреслюється, що здоров'я людини – це соціальна цінність, проте соціальне здоров'я відбивається тільки в словах "соціальна активність" і "активна життєдіяльність".

Більшість дослідників підкреслюють, що абсолютне здоров'я є абстракцією. Здоров'я людини – не тільки медико-біологічна, а насамперед соціальна категорія, зумовлена природою і характером суспільних відносин, соціальними умовами і факторами, що залежать від способу суспільного виробництва. Вчені Д. Венедиктов, Є. Кудрявцева, Ю. Лісичин підкреслюють соціальну значимість поняття "здоров'я". З точки зору Д. Венедиктова, здоров'я – це динамічна рівновага організму з навколишнім середовищем, коли всі закладені в біологічній та соціальній сутності людини фізичні, духовні та інші здібності виявляються найповніше і найгармонійніше, всі життєво важливі підсистеми людського організму функціонують з максимально можливою інтенсивністю, а загальне поєднання підтримується на рівні, оптимальному для збереження цілісності організму, його працездатності, а також швидкої адаптації до природного й соціального середовища, що безперервно змінюється [7, с. 20; 9]. Є. Кудрявцева говорить, що здоров'я індивіда може бути визначене як стан організму людини, який забезпечує повноцінне й ефективне виконання нею соціальних функцій [14]. Ю. Лісичин, А. Сахно розглядають його як гармонійне поєднання біологічних та соціальних якостей, що зумовлені уродженими та набутими біологічними та соціальними діями, а хвороба – порушення цієї гармонії [15].

Ми поділяємо статутне визначення "здоров'я" Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), що здоров'я – це не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів, але стан повного фізичного, психічного, соціального і духовного благополуччя [9]. П. Ахмед трактує "ідеальне", поняття здоров'я: а) біологічне – як стан, при якому кожна клітинка і кожний орган функціонують на повну потужність і перебувають в ідеальній гармонії з усім тілом; б) психологічне – як стан, при якому індивідуум відчуває повне благополуччя й чує себе господарем в навколишньому середовищі; в) соціальне – як стан, при якому можливості індивідуума для участі в соціальній системі є оптимальними [7, с. 21; 9].

Знані науковці з валеології Г. Апанасенко і Л. Попова пропонують свою версію визначення: здоров'я – найбільша соціальна цінність і дуже складна категорія – результат взаємодії індивіда і навколишнього середовища. Це гармонія, внутрішньо системний порядок, що забезпечує такий рівень енергетичного потенціалу, який дозволяє людині добре почувати себе й оптимально виконувати біологічні та соціальні функції [5].

Визначимо сутність поняття "соціальне здоров'я" та розглянемо уважніше дефініцію "соціальне". У сучасних наукових джерелах доведено, що "соціальне" не є синонімом "суспільного" [6]. Поняття "соціальне" нерозривно пов'язане з категорією "дія". В. Бех визначає, що в бутті сутність соціального розкривається вже як обмін діяльністю між окремою людиною і соціальними групами, класами [6].

Для нас принципово важливо тлумачення дефініції "дія". В. Зінченко говорить про дію, як живу форму, подібну до органічної системи, в якій розвиваються не тільки притаманні їй властивості, але і складаються, формуються органи, яких не вистачає такій системі [7, с. 21; 12].

М. Вебер розглядає "соціальною такою дію, що за передбачуваним діючою особою або діючими особами смислом, співвідноситься з дією інших людей і орієнтується на них" [8, с. 163].

На думку Т. Парсонса, "дія – це деякий процес у системі "суб'єкт чинності – ситуація", що має мотиваційне значення для діючого індивіда або – якщо це колектив – для індивідів, що його складають" [13, с. 228]. Соціально здорова особистість – це діючий суб'єкт середовища, якість дії якого, позитивно спрямований її зміст залежать від внутрішнього його наповнення, від якостей особистості, умінь та бажань налагоджувати гармонійні стосунки з навколишнім середовищем дію поклав в основу своєї соціальної системи, а людину перетворив на діяча [7, с. 21].

У особистісному плані соціальне здоров'я визначається в основному ступенем комфортності людини в тому чи іншому соціальному оточенні, тобто соціальне благополуччя кожної особистості залежить від рівня засвоєної соціальної культури, а також від стану індивідуального й суспільного фізичного, психічного, духовного здоров'я.

Науковець Р. Овчарова поняття соціального здоров'я ототожнює з особистісним. Вчена зазначає, що "Соціальне (особистісне) здоров'я – це певний рівень розвитку, сформованості й досконалості форм і способів взаємодії індивіда із зовнішнім середовищем (приспосовування, врівноважування, регуляція); рівень психічного й особистісного розвитку, що дозволяє успішно реалізовувати цю взаємодію [16, с. 78]. Однак існує поняття "особистісне здоров'я", що є безпосереднім відображенням сутності здоров'я особистості.

Результати багатьох проведених досліджень показали, що властивості особи – найважливіший чинник, що впливає на здоров'я. Узагальнюючи дані різних авторів, В. І. Гарбузов [10] групує риси особи, що зумовлюють різні психосоматичні захворювання. Отже, хвороба загрожує:

– рішучим, активним, але при цьому надзвичайно честолюбним, схильним брати на себе дуже багато, надмірно і тому, що напружено працює;

– добросовісним до педантичності, прямолінійним, безкомпромісним, таким, що хворобливо реагує на оцінку себе з боку оточуючих;

– схильним до зосередження на негативних емоціях, до прагнення у всьому звинувачувати себе; стриманим до скритності, жорстко контролюючим свої емоції аж до їх придушення;

– особам, які насилу пристосовуються до умов життя, що швидко змінюються; нестійким відносно неприємностей, невдач, агресії з боку інших, край ранимим, тривожним і недовірливим, схильним у всьому поступатися іншим;

– особам, нездібним виразити в словах свої емоції, бажання, претензії; що не володіють здатністю глибоко осмислити своє положення [18, с. 52-53].

Гарбузов В.І. виділив також "психосоматичний профіль", тобто ті особові характеристики, які властиві людям, що наближаються до психосоматичної патології. Це: ущемлене відчуття гідності; егоцентричність (егоїзм); звуження інтересів (однобокість устремлінь, переживань); тенденція до фанатизму; надмірно високий рівень домагань; невідповідність домагань можливостям; агресивність; постійна демонстрація надмужності, "суперменства", особливо якщо насправді людина цим не володіє; істеричність, коли все – на надриві, з озлобленням [10].

Наведемо декілька визначень соціального здоров'я. Є. Торохова визначає здоров'я соціальне як ступінь соціальної активності, діяльнісного ставлення людського індивідуума до світу, безконфліктна взаємодія з навколишнім середовищем, доброзичливі стосунки в колективі однолітків, сім'ї, суспільстві, задоволення вибраною професією тощо [11]. Активна діяльність особистості в своєму окремому прояві не є запорукою гармонійних стосунків із дійсністю.

Найповнішим, на нашу думку, є визначення сутності поняття соціальне здоров'я Г. Апанасенко, яка зазначає, що соціальне здоров'я – це функціонування особистості як повноправного члена суспільства, її безконфліктна взаємодія з навколишнім світом, доброзичливі взаємини в колективі, у сім'ї, в суспільстві" [5]. Особливо наголошуємо на "доброзичливій" взаємодії людей у суспільстві, в основі якої, на наш погляд, є взаєморозуміння, взаємосприйняття, взаємоповага, взаємодопомога.

Зазначимо, що соціальне здоров'я особистості забезпечується не тільки фізичним і психічним благополуччям людини, але і станом духовного здоров'я соціального середовища. Проте, гармонійно розвинена особистість (з високим рівнем культури здоров'я) здатна не тільки протистояти впливам хворого суспільства, але й активно сприяти його оздоровленню. Однією з ознак соціального здоров'я є прагнення до загальної блага, активна участь у громадській роботі, здатність зацікавлено ставитися до вирішення соціальних проблем [7, с. 22].

Узагальнення позицій науковців щодо сутності соціального здоров'я дозволяє нам подати наступне визначення: "Соціальне здоров'я – стан гармонійного функціонування людини в основних видах взаємодій: соціальній, економічній, політичній, ідеологічній, стан, який створює комфортні умови життя".

Висновки. Таким чином, соціальне здоров'я виявляється в соціальній активності людини, рівні засвоєння професійної і загальної культури, вмінні гармонізувати відносини із самим собою, з оточуючими людьми і природою. Соціальне здоров'я є одним з основних показників благополуччя життя і гармонічного розвитку суспільства, його культурного рівня.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у розкритті сутності поняття "соціальні стресори, що впливають на соціальне здоров'я", визначенні та обґрунтуванні його показників.

Використані джерела

1. Абрамова Г. С. Психология в медицине : [учебное пособие] / Г. С. Абрамова, Ю. А. Юдчиц. – М. : ЛПА "Кафедра – М", 1998. – 272 с.
2. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – М. : Наука, 2000. – 351 с.
3. Ананьев В. А. Психология здоровья: пути становления новой отрасли человекознания / В. А. Ананьев ; под ред. С. Г. Никифорова. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2000. – 384 с.
4. Анцыферова Л. И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуаций и психологическая защита / Л. И. Анцыферова // Психологический журнал. – 1994. – № 1.
5. Апанасенко Г. Л. Медицинская валеология / Г. Л. Апанасенко, Л. А. Попова. – К. : Здоров'я, 1998. – 248 с.
6. Бех В. П. Генезис соціального організму країни : [монографія]. – [2-е вид. доп.] / В. П. Бех. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – 288 с.
7. Бобро А. А. Сутність поняття "соціальне здоров'я" у науковій літературі / А. А. Бобро // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – Вип. 122. – Чернігів : ЧНПУ, 2014. – С. 19-23. (Серія: Педагогічні науки).
8. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – М. : Прогресс, 1990. – 808 с.
9. Венедиктов Д. Д. Социально-философские проблемы здравоохранения / Д. Д. Венедиктов // Вопросы философии. – 1980. – № 4. – С. 137-139.
10. Гарбузов В. И. Человек, жизнь, здоровье. (Древние и новые каноны медицины) / В. И. Гарбузов. – СПб. : АО "Комплект", 1995. – 431 с.
11. Дубровина И. В. Особенности психического развития детей в семье и в домах ребенка: Возрастные особенности психического развития детей / И. В. Дубровина, М. И. Лисина. – М., 1982. – 192 с.

12. Зинченко В. П. Человек развивающийся. Очерки российской психологии / В. П. Зинченко, Е. Б. Моргунов. – М. : Трикола, 1994. – 304 с.
13. Исаков Б. И. Лептонная концепция мироздания – синтез науки и религии? / Б. И. Исаков // Наука и религия. – 1992. – № 4-5. – С. 15-17.
14. Кудрявцева Е. Н. Здоровье человека: проблемы, суждения / Е. Н. Кудрявцева // Вопросы философии. – 1987. – № 12. – С. 10-12.
15. Лисицын Ю. П. Здоровье человека – социальная ценность / Ю. П. Лисицын, А. В. Сахно. – М. : Мысль, 1989. – 272 с.
16. Овчарова Р. В. Практическая психология образования : [учеб. пособие для студ. психол. фак. университетов] / Р. В. Овчарова. – М. : Издательский центр. Академия, 2003. – 448 с.
17. Петленко В. П. Основные методологические проблемы теории медицины / В. П. Петленко. – Л. : Медицина, 1982. – С. 44.
18. Психология здоровья : [учебник для вузов] / под ред. С. Г. Никифорова. – СПб. : Питер, 2006. – 607 с. : ил. – (Серия "Учебник для вузов").
19. Холмс Т. Стресс, депрессия: 250 способов самозащиты без таблеток дома, в пути, на работе / Т. Холмс, Р. Рей. – М., 1998.
20. Цицерон Марк Тулий. О старости. О дружбе. Об обязанностях / Марк Тулий Цицерон. – М. : Наука, 1974. – 245 с.

Evtukh M.

A PROBLEM OF SOCIAL HEALTH IS IN UKRAINE

The different aspects of constituents of concept of "health" and "social health are examined in the article". Certainly, that the health of man – it above all things a social category, predefined character of public relations. It is found out, that a social constituent of health of man is social harmony of man, by benevolent relationships with other people, by nature and by itself. It is proved that a "social health" is a most social value.

Purpose of the article – to specify basic component concepts "social health".

A problem of social health is one of issues of the day in Ukraine. Modern researchers consider that a health in our time becomes a general human value. Will mark that a health is a not presence of illnesses, but physical, social and psychological harmony of man, benevolent relationships with other people, by nature and by itself.

The social health of personality is provided not only physical and psychical prosperity of man but also state of spiritual health and social environment. Harmoniously the developed personality (with the high level of culture of health) is capable not only to resist influencing of sick society, but also actively instrumental in his making healthy. One of signs of social health there is aspiring to the general blessing, active voice in social work, ability interested to behave to the decision of social problems.

Generalization of positions of research workers in relation to essence of social health allows us to give the following determination: "A social health is consisting of the harmonious functioning of man of basic types of co-operations: to social, economic, political, ideological, which creates comfort relationships with reality".

Thus, a social health appears in social activity of man, even mastering of professional and general culture, ability to harmonize relationships with itself, with surrounding people and nature. A social health is one of basic indexes of prosperity of life and harmonic development of society, him standard of culture. At the not enough high standard of culture of development societies arise up problems in education of healthy posterity, political and economic spheres of vital functions of the state.

See the prospects of subsequent research in opening essence of concept "social stressors, that influence on a social health".

Key words: *health, social health, public healthy, personality healthy, social actions.*

Стаття надійшла до редакції 11.02.2015